

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد شاهرود
دانشکده علوم انسانی، گروه تاریخ
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد «M.A»
گرایش: تاریخ ایران دوره اسلامی

عنوان:

بررسی موقوفات شهرستان شاهرود

استاد راهنما:

دکتر شهرام یوسفی فر

استاد مشاور:

دکتر داود داداشی نژاد

نگارش:

حسین نادعلی

تابستان ۱۳۹۱

تقدیم به

همه آنانی که دوستشان دارم ؛

روح والای پدرم ،

مادر عزیزم

و همسر مهربانم که برایم آرامش روحی و آسایش فکری فراهم نمودند تا بتوانم در محیطی

آرام و مطلوب تحصیلات خود را ادامه دهم و به

امیدهای باغ زندگیم :

محمد مهدی و علیرضا که با صبر و شکیبایی و با کرامتی چون خورشید ، همواره یار و

یاورم بودند .

سپاسگذاری

پروردگار بلند مرتبه را شاکرم که بذل عنایت نمود تا مسیر پرفراز و نشیب تحصیل را تا این مقطع به پایان ببرم و از درگاه بی انتهایش می خواهم در هر شرایطی لطفش را از این بنده ی حقیر دریغ نفرماید .

از استادان گرانمایه جناب آقای دکتر شهرام یوسفی فر در سمت راهنما و دیگر استاد ارجمند آقای دکتر داود داداشی نژاد در سمت مشاور که با صبر و حوصله ی فراوان مرا تحمل نموده و در تدوین این رساله از هیچ کوششی مضایقه ننمودند نهایت سپاس و احترام را دارم .

همچنین از استادان عزیز و گرانقدر آقایان دکتر اشرفی و دکتر علیزاده و دکتر سلیم که در مدت تحصیل خویش از محضرشان کسب فیض نمودم و از ریاست محترم اداره اوقاف و امور خیریه شهرستان شاهرود نهایت قدردانی را به عمل می آورم و موفقیت همگان را از خداوند منان مسئلت می نمایم .

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

تعهد نامه اصالت رساله یا پایان نامه

اینجانب حسین نادعلی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد در رشته تاریخ ایران اسلامی که در تاریخ

۹۱/۶/۳۰ از پایان نامه/ رساله خود تحت عنوان بررسی بررسی موقوفات شهرستان شاهرود با کسب نمره ۱۸

و درجه بسیار خوب دفاع نموده ایم بدینوسیله متعهد می شوم:

۱. این پایان نامه/ رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام. مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.
۲. این پایان نامه/ رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
۴. چنانچه در هر مقطعی زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

حسین نادعلی

فهرست مطالب

۱	چکیده.....
۲	مقدمه.....
۳	فصل اول: کلیات.....
۴	۱-۱ بیان مسأله.....
۴	۲-۱ اهداف تحقیق.....
۵	۳-۱ پرسش های تحقیق.....
۵	۴-۱ فرضیه های تحقیق.....
۶	۵-۱ روش تحقیق.....
۶	۶-۱ پیشینه پژوهش.....
۷	۷-۱ سازماندهی پژوهش.....
۸	۸-۱ محدودیت ها و مشکلات تحقیق.....
۹	فصل دوم: وقف و شرایط آن.....
۱۰	۱-۲ تعریف وقف:.....
۱۱	۲-۲ انواع وقف.....
۱۱	الف) وقف عام:.....
۱۱	ب) وقف خاص:.....
۱۲	ج) وقف انتفاع:.....
۱۲	د) وقف منفعت:.....
۱۲	۳-۲ شرایط وقف.....
۱۲	۱-۳-۲ مصارف وقف.....
۱۳	۲-۳-۲ شرایط واقف.....
۱۳	۳-۳-۲ شرایط مال موقوفه.....
۱۳	۴-۳-۲ شرایط موقوف علیه.....
۱۴	۵-۳-۲ شرایط تحقق وقف.....
۱۴	۴-۲ روش اداره اموال موقوفه.....

	۱-۴-۲
۱۴	متولی.....
	۲-۴-۲
۱۵	ناظر.....
۱۵	الف) نظارت استطلاعی:.....
۱۵	ب) نظارت استصوابی.....
۱۶	۳-۴-۲ نقش سازمان اوقاف و امور خیریه.....
۱۶	۵-۲ آثار وقف.....
۱۶	۱-۵-۲ آثار اجتماعی وقف.....
۱۶	۲-۵-۲ آثار اقتصادی وقف.....
۱۷	۳-۵-۲ آثار فرهنگی وقف.....
۱۸	فصل سوم: وقف در اسلام و ایران.....
۱۹	۱-۳ وقف در اسلام.....
۱۹	۲-۱-۳ وقف در قرآن.....
۲۱	۱-۱-۳ وقف در سنت.....
۲۱	۲-۳ وقف در ایران دوره اسلامی.....
۲۲	۱-۲-۳ وقف در ایران از ورود اسلام تا دوره صفویه.....
۲۴	۲-۲-۳ وقف در ایران از صفویه تا معاصر.....
۲۷	فصل چهارم: تاریخچه وقف در شهرستان شاهرود.....
۲۸	۱-۴ جغرافیای طبیعی شاهرود:.....
۲۹	۲-۴ پیشینه تاریخی شاهرود:.....
۲۹	۳-۴ تاریخچه اوقاف شاهرود:.....
۳۰	۴-۴ علل و انگیزه های وقف.....
۳۰	الف) علل مذهبی:.....
۳۱	ب) علل فرهنگی.....
۳۱	ج) علل اجتماعی.....
۳۲	فصل پنجم: مهمترین موقوفات شاهرود.....
۳۳	۱-۵ مهمترین موقوفات شهر شاهرود:.....

۳۴ ۱-۱-۵ اماکن مذهبی
۴۵ ۲-۱-۵ ایجاد مراکز درمانی
۴۹ ۳-۱-۵ مراکز آموزشی و تربیتی
۵۷ ۴-۱-۵ اماکن عمومی، امور خیریه و عام المنفعه:
 ۵-۱-۵
۶۴ کاروانسراها
۶۴ ۱-۵-۱-۵ کاروانسرای بدشت شاهرود:
۶۴ ۲-۵-۱-۵ کاروانسرای میامی:
۶۴ ۳-۵-۱-۵ کاروانسرای میان دشت:
۶۵ ۴-۵-۱-۵ کاروانسرای دهمل:
۶۵ ۵-۵-۱-۵ کاروانسرای سنگی شریف آباد میامی:
۶۵ ۶-۵-۱-۵ کاروانسرای الهاک:
۶۵ ۶-۱-۵ زمینهای کشاورزی و مزروعی
۶۸ ۷-۱-۵ زمین های مسکونی:
۷۲ ۸-۱-۵ اماکن تجاری:
۷۳ نتیجه گیری
۷۸ پیوست ها:
۷۹ پیوست ۱: اسناد سري «الف»
۹۲ پیوست ۲: اسناد سري «ب»
۹۷ پیوست ۳: اسناد سري «ت»
۱۰۱ پیوست ۴: اسناد سري «ح»
۱۰۹ پیوست ۵: اسناد سري «خ»
۱۱۲ پیوست ۶: اسناد سري «ر»
۱۲۱ پیوست ۷: اسناد سري «ش»
۱۲۷ پیوست ۸: اسناد سري «ط»
۱۲۹ پیوست ۹: اسناد سري «ع»
۱۳۷ پیوست ۱۰: اسناد سري «ف»
۱۴۳ پیوست ۱۱: اسناد سري «م»

١٥٦	پيوسٽ ١٢ : اسناد سري «ن»
١٥٨	پيوسٽ ١٣ : اسناد سري «ه»
١٦٢	پيوسٽ ١٤ : اسناد سري «ي»
١٦٩	منابع و مأخذ
١٧١	Abstract

چکیده:

وقف یکی از سنت های عظیم الهی است و عبارت از این است که اصل و عین را از خرید و فروش و سایر معاملات متوقف و موقوف می‌کنند تا از آن برای مصالح عامه، یا دسته و افراد، یا محل و مکان مخصوصی بهره برداری شده و به مصارف معینه برسد. نهاد وقف که پیش از آمدن اعراب به ایران نیز به صورت های گوناگون و از جمله زمین های واگذاری به پرستشگاه ها و حوزه های تحقیقی علمی وجود داشته تغییراتی به خود دیده و به صورت سازمان نگهداری ضیاع و عقار و صیانت متعلقات در آمده است. امروزه وقف مخصوص عوام یا خواص و یا دسته و جمعیت محدودی نیست بلکه هر کس به اندازه توانایی و دارایی که دارد می‌تواند از طریق این سنت حسنه هم نام و نشان خود را ماندگار و پابرجا بدارد و هم اینکه بدین وسیله هزینه های تحصیلی اهل علم و معرفت، نگهداری مدارس، حفظ و مرمت مساجد و تامین آرامش و رفاه دائمی جماعت های کوچک و بزرگ انسانی و امثال آنها را فراهم نماید. پیشینه شخصی وقف در شهرستان شاهرود ظاهراً به قرن هفتم هجری قمری می‌رسد و پس از آن تا دوران صفویه گسترش بیشتری یافته است. نتایج به دست آمده نشان دهنده این نکته است که در شهرستان شاهرود و حومه آن مهم ترین عاملی که باعث توسعه وقف و ایجاد موقوفات شده است اعتقادات قلبی مردم به مذهب و علاقه شدید ایشان به ائمه معصومین (ع) و برگزاری و زنده نگه داشتن نام و یاد آنها به خصوص قیام عاشورا و توسل به امام حسین (ع) بوده. به همین خاطر بیشتر موقوفات به صرف تعزیه داری و اطعام مردم در ماه های محرم و صفر اختصاص یافته است. تعداد کل موقوفات در شهرستان شاهرود ۶۰۰۰ مورد است که تعداد ۱۱۶۷ متعلق به شهر میامی و تعداد ۱۱۷۸ متعلق به شهر بیارجمند می‌باشد که در آمد حاصل از آن بستگی به شرایط جغرافیایی و اعتقادات مذهبی آن منطقه دارد.

کلید واژه: وقف، شهرستان شاهرود، عایدات موقوفات، بیارجمند، میامی

مقدمه:

خلق و خوی کمال طلبی انسان در اندیشه ماندگاری و کمال است و انسانها در این اندیشه اند که چگونه ماندگاری و کمال خود را حفظ کنند به همین جهت بدنبال روشی هستند که بتوانند خود را ماندگار نمایند تا نام و یاد آنها حتی بعد از مرگشان نیز باقی بماند و یا در این فکر هستند که چگونه می‌توانند کار خیری انجام دهند و یا یک مشکل اجتماعی و فرهنگی را حل کنند که سال‌های سال پس از عمرشان اثر آن باقی بماند و جامعه نیز از این کار بهره مند شود.

از جمله اقداماتی که اندیشه این گونه افراد را به هدف می‌رساند وقف است چرا که اثرات این عمل در از مدت است و تا زمانی که موقوفه مورد استفاده است منفعی دارد که خیر و بهره آن به اجتماع می‌رسد برخلاف برخی از کارهای خیر که اثرات آن کوتاه مدت است. در طول تاریخ زندگی انسانها این عمل مورد توجه انسانها بوده و آنها اموالی را برای پرستشگاه‌ها و یا عبادت‌گاه‌ها و کارهای خیر دیگر اختصاص می‌دادند. در اسلام نیز پیامبر (ص) برای نخستین بار اموالی را که به او رسیده بود وقف نموده و دیگران را نیز برای انجام این کار خیر تشویق می‌کردند.

در قرآن اگر عینا عبارت وقف به کار نرفته است ولی آیات متعددی وجود دارد که افراد را به انجام کارهای خیر توصیه می‌کند که وقف و انفاق از جمله مصادیق این آیات است. پیامبر اسلام (ص) و دیگر ائمه معصومین (ع) نیز با وقف‌هایی که انجام می‌دادند توجه ویژه‌ای به این عمل خداپسندانه داشته و مردم را به این امر توصیه می‌کردند.

مردم خیرخواه شهرستان شاهرود نیز در طول تاریخ به پیروی از این بزرگان و برای رفع برخی از مشکلات جامعه و بهبود وضع اقتصادی افراد، رونق بخشیدن به مجالس عزاداری ائمه معصومین، برگزاری اعیاد مذهبی و عمران و آبادانی مساجد و مناطق محروم به این عمل خداپسندانه و صدقه جاریه روی می‌آورند.

فصل اول:

كليات

۱-۱ بیان مسأله

اگرچه آیات قرآن مجید همواره بر پرهیزکاری و تقوا به مدد صبر و نماز و انجام فرایض دینی رهنمون شده است اما این فرایض به تنهایی برای رسیدن به کمال کافی نیست بلکه همدلی و مشارکت اجتماعی شرط پذیرش بهتر و موثرتر و همچنین زیباتر شدن امور دینی خواهد شد. چرا که همدلی و تعاون در یاری رساندن به دیگران بازتاب فرایض دینی است و در امور وقف هم آنچه در این میان بیشتر ارزش دارد و قرآن آن را ترویج می کند فرهنگ سازی برای انجام کارهای عام المنفعه و نهادینه کردن روحیه همدلی و همکاری و تشویق به تعاون و کمک به دیگران است.

پدیده وقف دارای حیطه گسترده ای از فعالیت و اقدام است تا جایی که اگر به درستی هدایت شود به بسیاری از نیازها پاسخ می دهد و جامعه انسانی با کمبودهای اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و فرهنگی روبه رو خواهد شد. در این میان برآن شدیم تا کارکردهای وقف و حیطه عملکرد آن را در شهرستان شاهرود مورد بررسی قرار دهیم

۲-۱ اهداف تحقیق

هدف در این تحقیق بررسی موقوفات و اهمیت آن در شهرستان شاهرود می باشد. بیان کارکردهای وقف، مشکلاتی که دستگاه های مربوطه در رابطه با این موضوع در نواحی مختلف دارند و همچنین پیشنهادات و راه حل هایی جهت اجرای بهتر مفاد وقف نامه ها با تکیه به منابع مربوطه هم از اهم اهداف این پژوهش می باشد..

۳-۱ پرسش های تحقیق

۱. در بررسی تاریخچه وقف در اسلام و ایران به چه دستاوردهایی می‌رسیم؟
۲. وقف در شهرستان شاهرود دارای چه جایگاهی می‌باشد و مهم‌ترین انگیزه واقفین در شهرستان شاهرود در چه زمینه‌هایی بوده است؟
۳. موقوفات موجود چه تأثیری در روستاها و شهرها داشته و نقش آن امروزه چگونه است؟
۴. موقعیت جغرافیایی منطقه و نوع مالکیت در این شهرستان چه تأثیری در کمیّت و کیفیت موقوفات داشته است؟

۴-۱ فرضیه های تحقیق

۱. سابقه وقف در ایران به قبل از اسلام برمی‌گردد، به طوری که نذورات و وقف اموال به آتشگاه‌ها و معابد در ایران باستان متداول بوده است. در این دوران عمده‌ترین زمین‌های فئودالی، املاک خالصه وقفی بوده و در دوره هخامنشیان، معابد بر املاک وسیعی تسلط داشتند که این زمین‌ها از طرف پادشاه و یا بزرگان و فئودال‌های محلی به منظور جلب پیشوایان مذهبی به پرستشگاه‌ها هدیه می‌شد. کشاورزانی که در این قبیل زمین‌ها به کشت و زرع مشغول بودند، سهم مالکانه را می‌باید به هیربد یا کاهن بزرگ می‌دادند. سلوکیان و اشکانیان نیز این شیوه را محترم می‌شمردند. هدف اصلی از وقف در اسلام، تأمین و تثبیت محل سکونت و منبع ارتزاق و تأمین قسمتی از نیازمندیهای عمومی و گسترش فرهنگ و تشویق به احداث بناهای علمی، بهداشتی و مذهبی است. اسلام با این کار یک برنامه عالی انسانی را بنیانگذاری کرد که در اثر آن عواطف بشر دوستی زنده شد.
- طبق بررسی‌های به عمل آمده انگیزه‌های اصلی واقفین از وقف و ایجاد موقوفات عمدتاً جنبه مذهبی داشته که برخاسته از حس خداپرستی و اعتقاد آنها به ائمه معصومین (ع) می‌باشد.
۲. وقف در شهرستان شاهرود دارای جایگاه شایسته‌ای می‌باشد که از دیرباز این امر پسندیده در امور اجتماعی شهروندان نهادینه گردیده. این امر تا بدان جا قابل اعتناست که تقریباً بخش بسیار مهم و ارزنده املاک تجاری شهرستان از موقوفات بوده که شایانی به معیشت شهرستان نموده است.
۳. از آنجا که بافت جغرافیایی اغلب روستاها کشاورزی می‌باشد بیشتر موقوفات به صورت زمین و آب بوده که نوع وقف با شرایط جغرافیایی موجود در آن رابطه مستقیم دارد. در شهرها نیز بیشتر

موقوفات به صورت زمین های تجاری، مسکونی، آموزشی و اداری اختصاص می یافته که برای احداث مدارس، حسینیه ها، مساجد، درمانگاه ها و دیگر اماکن مورد استفاده قرار گرفته است..

۴. شهرستان شاهرود دارای جغرافیای خاص جهت کشاورزی و دامداری است در این میان گزارشات فراوان از وقف باغات و فراوردهای کشاورزی دامی جهت امور خیریه در دست است. این گزارش از اعتقادات و الای مذهبی مردم سرچشمه گرفته که با عشق و ارادت به اهل بیت و ائمه اطهار (ع) در وجود واقفین نهاده شده است، تا با وقف نمودن سرمایه های خود اعم از زمین های کشاورزی و مسکونی، باغ ها، منازل مسکونی، دکاکین، قنوات و چاه های آب، کاروان سراها، حمام ها، همچنین نذورات همه را صرف عزاداری و اطعام در ماه های محرم، صفر و ماه مبارک رمضان به این امر پسندیده بپردازند و قسمتی از موقوفات نیز صرف تربیت و پرورش طلاب در حوزه های علمیه گردیده است.

۱-۵ روش تحقیق

در تحقیق حاضر از روشهای زیر برای جمع آوری اطلاعات استفاده شده است.

۱- مطالعه کتابخانه ای و اسنادی

الف: مطالعه کتابخانه ای: برای بدست آوردن اطلاعات مورد نیاز تقریباً به کلیه منابع چاپی موجود در کتابخانه ها اعم از کتاب های فقهی، فرهنگ نامه ها و نشریات مراجعه گردیده و از آنها فیش برداری شده است.

ب: مطالعه اسنادی: با توجه به سابقه وقف در جامعه اسلامی برای دست یابی به اطلاعات و اسناد لازم به اداره اوقاف و امور خیریه شهرستان مراجعه گردیده و اطلاعات مهمی جمع آوری شده است.

۲- مطالعه میدانی

مراجعه به ادارات و سازمانهای مربوطه زیر بط به منظور تهیه آمار و اطلاعات و نیز مصاحبه با کارشناسان مربوطه و همچنین انتخاب موقوفات نمونه که موارد مصرف مختلفی دارند.

۱-۶ پیشینه پژوهش

بررسی ها نشان می دهد در زمینه موقوفات شاهرود کار جامعی صورت نگرفته است. تنها پژوهش و تحقیقی که در این مورد انجام شده است کتابی است تحت عنوان بررسی تاریخچه وقف و معرفی

موقوفات مهم شهرستان شاهرود نوشته محبوبه صدیقی که تنها اثری است که در این زمینه میتوان برشمرد و بیشترین موضوع این کتاب معرفی موقوفات شهرستان شاهرود می‌باشد. در این بین سایر کتب که گرایشات فقهی حقوقی داشته در جریان پژوهش مورد استفاده قرار گرفت برای مثال: کتاب منابع فقهی، حقوق مدنی ایران نوشته دکتر محمد ناصری و احکام وقف در شریعت اسلام نوشته دکتر عبید الکبیبی ترجمه احمد صادقی و کتاب وقف در فقه اسلامی نوشته دکتر محمد حسن حائری یزدی. همچنین کتب فقهی دیگری که مربوط می‌شود به سازمان اوقاف و امور خیریه در مورد قوانین وقف و مسائل فقهی وقف کتابهای در مورد تعاریف اصطلاحات فقهی بنام مجموعه قوانین و مقررات اوقاف و امور خیریه و آیین نامه اجرایی قانون تشکیلات و اختیارات سازمان اوقاف کتاب تاریخ جامع شهرستان شاهرود نوشته محمد علی شفیعی و کتاب فرهنگ مردم شاهرود نوشته سید علی اصغر شریعت زاده که در این کتابها نیز سعی شده است در مورد تاریخ شاهرود اماکن مذهبی آن و فرهنگ مردم منطقه مطالب با ارزش و مفیدی نوشته شود.

۱-۷ سازماندهی پژوهش

تحقیق مورد نظر از پنج فصل تشکیل شده است. فصل اول در مورد کلیات تحقیق است که به موضوعاتی از قبیل پیشینه تحقیق، پرسش‌ها و فرضیات اهداف پژوهش، روش تحقیق و مشکلات تحقیق اشاره شده است. در فصل دوم اشاراتی به تعریف وقف، انواع آن و شرایط وقف شده است و همچنین نقش اداره اوقاف و تأثیرات وقف در جامعه، فصل سوم مبحثی است در مورد وقف از زمان ورود اسلام به ایران در طول دوره‌های مختلف که در دو مبحث وقف در اسلام و وقف در دوره ایران اسلام مورد بررسی قرار گرفته است. فصل چهارم مربوط می‌شود به وقف در شهرستان شاهرود و حوزه‌های تحت نفوذ آن و همچنین مختصری در مورد پیشینه تاریخی شهرستان و نواحی آن و معرفی مهم‌ترین موقوفات مناطق و نواحی مربوطه. فصل پنجم بیانگر موارد و مصارف وقف و اینکه عایدات وقفی بیشتر صرف چه خارجی می‌شود و در چه راه‌هایی هزینه می‌گردد. همینطور انگیزه و اقفین و هدف آنها از وقف کردن مورد بررسی قرار گرفته است. در این میان به رقبات وقف در زمینه‌های مختلف که به صورت یک جدول تنظیم شده است و در نهایت تصاویر و عکس‌هایی مربوط به مکان‌هایی که وقف پرداخته شده است شده است.

۸-۱ محدودیت ها و مشکلات تحقیق

مسئله انجام هیچ کار تحقیقی بدون مشکل نخواهد بود و تحقیق حاضر نیز از این قاعده مستثنی نبوده

است از جمله مشکلاتی که برای انجام این تحقیق می‌توان برشمرد عبارتند از:

الف) کمبود منابع مطالعاتی و تحقیقاتی

ب) عدم وجود آرشیو مستند و معتبر در شهرستان جهت کار مطالعاتی در این حوزه

ج) برخی باورهای مذهبی جهت جلوگیری از ابراز ریا و عدم مشهور شدن واقف باعث گردیده

بسیاری از اسناد وقفی در اثر مرور زمان از بین رفته یا در صندوقچه‌ها مخفی بماند.

فصل دوم: وقف و شرایط آن

۲-۱ تعریف وقف:

وقف به معنی ایستادن، نگه داشتن و منحصر کردن چیزی برای استفاده کسی است^۱ «چیزی مانند املاک یا نقد مخصوص بکند که در کار نیک مصرف شود»^۱

فقه در اصطلاح به معنی تحبیس اصل و اطلاق منفعت یا تحبیس و حبس کردن اصل و عین مال می باشد. منظور از تحبیس اصل، جلوگیری از نقل آن است از جهت خودش و معنای اطلاق منفعت همان اباحه هرگونه تصرف برای مستحق آن است.^۲

مبانی فقهی نیز وقف را عبارت از حبس عین مال و تسبیل منافع آن می دانند.^۳

منظور از حبس نمودن مال این است که شخص واقف مال خود را برای همیشه از مالیکت خود و وراثت در می آورد و عین مال نیز غیر قابل انتقال به دیگران است حتی خود شخص واقف نمی تواند این مال را به دیگری انتقال دهد. منظور از تسبیل این است که شخص وقف کننده مال خود را برای رضای خدا و مصرف در امور خیریه اختصاص می دهد.^۴

^۱ شوشتری عباس، فرهنگ کامل لغات قرآن، ناشر گنجینه، تهران، ۱۳۵۹

^۲ حائری یزدی، محمد حسن، وقف در فقه اسلامی، چاپ و صحافی، چاپخانه شرکت انتشارات علمی فرهنگی آستان قدس رضوی، مشهد

۱۳۸۰

^۳ انوری، حسن، اصطلاحات دیوانی دوره غزنوی و سلجوقی، انتشارات سخن، تهران ۱۳۷۳ ص ۲۳۲

^۴ امامی، حسن، حقوق مدنی، ج ۱، چاپ هشتم، انتشارات اسلامی، تهران، ۱۳۸۰ ص ۷۰. ر. ک جعفری لنگرودی محمد جعفر، حقوق اموال،

چاپ پنجم، انتشارات گنج دانش، تهران ۱۳۸۰ ص ۱۹۷

وقف در اصطلاح فقه، عبارت از نگهداری مال و روان و جاری ساختن ثمره آن است برای مقاصدی که معین می‌شود. بدین معنی که اصل مال را با قرار و شرایط مخصوص از خرید و فروش و دیگر معاملات متوقف می‌سازند تا از منافع آن برای مصالح همه یا طبقه بخصوصی بهره برداری شود.^۱

۲-۲- انواع وقف

الف) وقف عام:

«وقفی است که بر جهات و عناوین عام باشد»^۲. وقف عام در برخی از مواقع مصلحت عام را در نظر دارد و منفعت آن شامل گروه خاصی نیست و همگان می‌توانند بطور یکسان از آن استفاده کنند مثل: وقف بر مساجد، پل ها و مدارس ولی در برخی از موارد عنوان عامی دارد و در آن مشخص شده است که چه گروهی می‌توانند از آن استفاده کنند مثل وقف بر فقرا، ایتام و یا بر طلاب حوزه^۳ بنابراین وقتی شخص مال قابل دوام خود را برای استفاده کار عمومی و یا عام‌المنفعه وقف می‌کند وقف عام است.

ب) وقف خاص:

وقف خاص وقفی است که به افراد معینی اختصاص یافته به نحوی که اشخاص بعدی که در وقف مشخص شده اند نیز بتوانند از آن استفاده کنند مانند وقف بر اولاد که شخص اموال منقول و غیر منقول خود را وقف می‌کند که فرزندان او از منافع مال بهره مند شوند و یا وقف بر افراد و گروه خاص مانند وقف بر دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود. وقف خاص باید تحت تصرف کسانی که مال برای آنها وقف شده و یا وکیل یا وصی آنها درآورده شود.

«وقف خاص صحیح است که مال وقف را تحت تصرف کسانی که برای آنها وقف شده یا وکیل یا ولی آنها در آورد و کافی است کسانی که از طبقه اول موجودند تصرف کنند و اگر بعضی از آنها تصرف

^۱ سازمان اوقاف و امور خیریه، مجموعه قوانین و مقررات اوقاف سال ۱۳۶۸ ص ۲۳۷

^۲ جناتی، محمد ابراهیم، وقف از دیدگاه مبانی اسلامی، فصلنامه وقف میراث جاویدان، سازمان اوقاف و امور خیریه شماره پنجم بهار ۱۳۷۳

ص ۵۰

^۳ جابری، محسن، فرهنگ اصطلاحات فقه اسلامی (باب وقف) انتشارات امیرکبیر، تهران ۱۳۶۳ ص ۱۸۲